

שבועת מודה במקצת

ראשי פרקים

- א. מהותה של 'שבועה'
  1. שורש המילה
  2. נוסחי שבועה במקרא
  - ב. ערכה ומשמעותה של 'שבועה'
    1. היחס לשבועה בתורה
    2. היחס לשבועה במהלך הדורות
    3. היחס לשבועות בעולם ההלכה
    4. שבועות כמעשה בית דין
  - ג. מקור שבועת מודה במקצת
    1. שיטת רש"י
    2. שיטות הרשב"א, הריב"א ורוב הראשונים
    3. שיטת רבנו תם
    4. סיכום שיטות הראשונים בעניין היחס לשבועה

א. מהותה של 'שבועה'

בשלב ראשון לדיוננו בשבועת מודה במקצת ננסה לדון במהותה של השבועה בכלל.

1. שורש המילה

יש המקשרים את השורש של המילה שבועה למספר שבע. הם מסתמכים גם על שבועת אברהם ואבימלך¹, וגם על הקללות שמקלל² בלעם את ישראל תוך כדי הקרבת שבעה קרבנות. אין הוכחה מוחלטת לדברים³, אך אם נפרש כך, אולי כוונת הדברים היא למעשה שלם - כשם שהמספר שבע מייצג שלמות⁴. יש הלומדים משורש ערבי דומה שמשמעותו הפילולוגית קללה, אך באנציקלופדיה המקראית פקפקו בכך בגלל שהמשמעות המקורית של השורש הערבי הוא נשיכה⁵. מקצת ראייה לטענה זו אפשר למצוא בביטוי "בשבועת האלה"⁶, היוצר קשר מידי בין השבעת האשה לבין הקללה שבה תיענש אם אכן סטתה תחת אשה.

-
1. בראשית כ"א, כח-לב.
  2. במדבר כ"ג, ד; יד. ועיין לקמן ביחס שבין קללה לבין שבועה.
  3. יתכן ששם מקור השבע הוא הכבשים שהציב אברהם, ואין סיבה לקשר את השבועה למספר שבע באופן אימננטי. ויתכן שהיא גופה סיבת שבע הכבשים שהביא אברהם. ועדיין צ"ע.
  4. ראה מהר"ל: דרך חיים על פרקי אבות עמ' רעד/ב, וכן בנתיבות עולם א פרק ז' (עמ' צה) ובעוד מקומות.
  5. יש להעיר על כך שלמילים קללה ונשיכה יש יסוד משותף, איש לא מאחל נשיכה לאוהבו, ויש בה מימד של קללה. מה גם שנשיכות נעשות לרב על ידי כלבים, שהם חיות שנואות-מקוללות במיוחד בעולם הערבי.
  6. במדבר ה', כא.

2. נוסחי שבועה במקרא

ננסה לגלות את מהותה של השבועה מתוך עיון בנוסחי השבועה שבמקרא. אלו ההקשרים שמצאנו במקרא:

1. הזמנה מודעת לקב"ה לשפוט ולהעניש. כך נראה למשל בביטויים: "כה יעשה..."⁷, וזוהי גם אפשרות לפרש את הביטוי "חי ה'"⁸.

2. קישור⁹ בין אמיתותו ורצינותו של הדיבור ובין אמיתות הקב"ה. כך אפשר להבין את הביטוי "חי ה'"¹⁰.

הסבר זה יכול להאמר בשתי נימות:

א. הצהרתי, שאם לא אקיים או שאני משקר אזי אני מחייב עצמי בידועין ובכוונה כאילו אמרתי שה' איננו חי ואמיתי, ובעל העלבון יפרע ממני שהרי הצהרתי כביכול שאיננו חי.
ב. 'אמירה סתמית' - דברי אמיתיים כאמיתות ה'. בעל העלבון יפרע ממני על עצם השוואתו והכנסתו לעניין זה.

שני הפירושים האלו הם למעשה התפסת הדברים בחיות ה'. התפסה היא הפעולה של הנדר, והרי יש קשר בין נדר לשבועה.

3. אמירה אחראית ומחייבת. כך ניתן להבין את הביטוי "עַד ה'"¹¹.

יתכן שכל האפשרויות הללו נכונות ולגיטימיות - מהות השבועה היא כלל שכולל את כל הנוסחים ואפשרויות הפרשנות השונות שלהם, היוצרים יחד את משמעותה של השבועה.

אך דומה, שהאפשרויות הראשונות סבירות יותר, משום שמשתמשים דווקא בשם הוי"ה שהוא שם פרטי יותר¹², ונוגע ליסוד האמונה בה' אלקי ישראל. כמעט שאין משתמשים בשם אלקים שמובנו כללי יותר¹³. כמו כן נראה שאם היתה הכוונה לאיום בלבד, היה סביר יותר להשתמש בשם אלקים שהוא מידת הדין¹⁴.

אפשרות נוספת היא שהנשבע מזכיר שה' חי וקיים ורואה את שבועתו. כלשון זאת: "עד ה' בכס"¹⁵. עצם האמירה המחייבת הזאת, יוצרת משמעות חמורה לשבועה.

כלומר אין כאן הצהרה תיאולוגית, ואין כאן הזמנה שהקב"ה ישפוט ויעניש, אלא רק אמירה מחייבת בצורה רדיקלית¹⁶.

7. כך בשמואל א ג', יז. מלכים ב ו', לא. רות א', יז. ועוד...

8. הביטוי מופיע בין השאר: שמואל א י"ד, לט; מלכים א א', כט; הושע ד', טו; ושימוש מעניין גם בירמיהו כ"ג, ח.

9. מכוון או לא מכוון.

10. מקורות הובאו לעיל (הערה 8).

11. שמואל א י"ב, ה.

12. כך נראה במקומות רבים. הבולט מכולם כמובן "שמע ישראל הוי"ה אלקינו הוי"ה אחד" (דברים ו', ד).

13. בשו"ע סימן ה' מפרשו: "תקיף בעל היכולת ובעל הכחות כלם".

14. כמובן שזה על פי חז"ל ולא בהכרח על פי פשוטי המקראות, שבהם אין השוואה חדה כל כך בין מידת הדין לבין שם אלקים.

15. שמואל א י"ב, ה.

16. אמנם על פי תפיסת התורה רואים שהעד אחראי להעיד (הביטוי המובהק של אחריות זו הוא דין שבועת העדות, שאיננה מקובלת במערכות משפט אחרות), ושותף בהוצאת הדין אל הפועל "יד העדים תהיה בו

ב. ערכה ומשמעותה של 'שבועה'

1. היחס ל'שבועה בתורה

השאלה הבאה שאנו רוצים לשאול בעניין השבועה היא שאלת היחס אליה - האם טוב להשבע, או שמא התורה רואה בעין רעה את הנשבע בשם ה'.

יש אפשרות לומר¹⁷ שבתורה היחס ל'שבועה חיובי. בשבועה בשם ה' מבטא הנשבע את דבקותו ואת אמונתו בקב"ה, שנאמר: "אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּיכָּר אֹתוֹ תַעֲבֹד וְבוֹ תִדְבֹק וּבְשֵׁמוֹ תִשָּׁבַע"¹⁸. משמע שיש רצון שנשבע שבועות, אם הן אכן בשם ה'.

א. א. הלוי¹⁹ סובר גם הוא שמקורות רבים בתורה ובנביאים מחייבים את השבועה. הוא מסתמך בין השאר על הפסוקים: "בְּיוֹם הַהוּא יִהְיֶה חֲמֹשׁ עָרִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִדְּבָרוֹת שְׁפַת קְנָעַן וְנִשְׁבָּעוֹת לַיהוָה צְבָאוֹת..."²⁰, "וְנִשְׁבָּעַתְּ חַי יְהוָה בְּאֵמֶת בְּמִשְׁפָּט וּבְצִדְקָה..."²¹, ועוד²².

אך למעשה אין כאן הוכחה לחיוביותה של השבועה אלא לגטימיות שלה בלבד. ניתן לומר שהמקרא הכיר בנחיצותה של השבועה, ורק דרש שכאשר נשבעים תהיה השבועה בשמו של הקב"ה ולא בשם אלהים אחרים. כך למשל בעמוס²³, רואים שבועה בשם אלהים אחרים מהווה סימן לקבלת אלהותם, והדבר פשוט מסבא.

מכל מקום ודאי שאין הכרח לומר שיש צד פגום בשבועה, והפסוקים מהם משמע שיש בעיה בשבועה כמו "לא תישא את שם ה' אלקיך לשוא"²⁴ ניתנים להסבר כמתנגדים לשבועת שקר. מעין הקבלה ל"ולא תשבעו בשמי לשקר"²⁵.

יש להעיר עוד שפעמים רבות נשבע האדם גם כאשר אין לו צורך להוכיח לאחרים²⁶. אז השבועה היא תנועה פנימית של רצון לקשר את המציאות עם האלקות, תנועה של רצון לבהירות, לחד משמעיות, לעוצמה ולאמת. לכן הלשון 'נשבע' היא לשון סבילה²⁷. על פי תפיסה זו יש ערך חיובי פנימי בשבועה בשם ה'.

בראשונה להמיתו... (דברים י"ז, ז). ניתן ללמוד מכאן שהעד הוא חלק מהאחראים והשותפים להענשת הפושע, ולפי זה אין לפצל בין ה' כעד לבין תפקידו כמעניש (הופעה מפורסמת של איחוד בין עדות לבין ענישה יש גם בדברי רש"י דברים ל"ב, א ד"ה "האזינו השמים"). כלומר, מסירת העניין לקב"ה. קיימת פרשה מפורשת של שבועה בבראשית ל"א, מד-נה. (שבועות יעקב ולבן) שם מופיע ה' כעד כצופה וכשופט כאחד.

17. וכך טען במהלך הלימוד בישיבה הרב יעקב נגן.
18. דברים י', כ. ובשינוי קל בדברים ו', יג.
19. א. א. הלוי, על השבועה, בתוך 'תורביץ', כרך ל"ו.
20. ישעיה י"ט, יח.
21. ירמיהו ד', ב.
22. שם י"ב, טז; ט"ז, יד-טו.
23. עמוס ח', יד.
24. שמות כ', ו.
25. ויקרא י"ט, יב.
26. נקודה זו העלה, במהלך הלימוד בישיבה הרב זיו גלסר. ישר כח ותודה על ההפריה ההדדית במשך כל השנה.
27. בניינה הדקדוקי הוא נפעל.

2. היחס לשבועה במהלך הדורות

מכל מקום במשך הדורות היחס לשבועה נהיה שלילי בשל זילות ה' או זילות השבועה²⁸. כך בספר קהלת יש התנגדות לשימוש בשבועה- "הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע לטוב ולטהור ולטמא ולזבח ולאשר איננו זבח כטוב כחטא הנשבע כאשר שבועה ירא²⁹" - קהלת מגדיר כאן את הנשבע כחוטא, ומולו מעמיד כצדיק את 'ירא השבועה'.

גם תז"ל פרשו את המושג 'שוא' בצורה רחבה יותר: "איזו היא שבועת שוא נשבע לשנות את הידוע לאדם אמר על העמוד של אבן שהוא של זהב ועל האיש שהוא אשה ועל האשה שהיא איש נשבע על דבר שאי אפשר אם לא ראיתי גמל שפורח באויר ואם לא ראיתי נחש כקורת בית הבד... זו היא שבועת שוא שחייבין על זדונה מכות ועל שגגתה פטור"³⁰ - שבועה שאיננה לצורך מספק. גם כאן יש רצון למנוע זילות.

השוואה קצרה לתרבויות שונות

ישו ימ"ש והאיסיים להבדיל³¹, התנגדו מאוד לשבועת אמת. ואך טבעי יהיה לקשור זאת ליחסם הבז והמבטל את המציאות החומרית.

גם בספרות היוונית לדורותיה יש שינוי בהתייחסות לשבועה. בדורות הראשונים יש שימוש רחב הזוכה ליחס חיובי. מדובר בדורות שבהם האלים מקבלים מקום מרכזי, והאנושות מקבלת את שליטתם כמובנת מאליה.

בדורות הפוסט הומריאנים כאשר מתחילה התמודדות לגיטימית בין האלים והאדם, ומתפתחות גישות אנתרופוצנטריות³² יותר, וגישות המבקרות את האלים³³ מתגבשת תפיסה על פיה לא כדאי לערב את האלים בחיים, כדי לא להסתבך³⁴.

בנוסף לכך, במקביל להתפתחות האנתרופוצנטריות, הגוררת תהליך של ביקורת גוברת והולכת על האלים היווניים, מתהווה תהליך של זלזול בשבועות בשם האלים - כך שנוצר מצב שעל פי אפלטון מחצית האזרחים מחללי שבועה. ממילא רע יהיה להשבע בשמו³⁵.

קיימות גם גישות הטוענות שלאל אין יכולת התערבות כלל (- אריסטו), או שאין טעם לנסות ולערבו (- הסטואאים). לדעתם, עירוב האל בעניין המציאות יוצר החשבה יתרה של המציאות³⁶.

חשוב להדגיש שההתרחקות מהשבועה לדעת היוונים נגרמת מהעובדה שהשבועה אכן זולה יותר, מהווה סיכון ללא טעם, וחסרת אפקטיביות. אצל ישראל להבדיל ההתרחקות נגרמת מרצון לשמור על כבוד שבועה וכבוד שכינה.

28. כאשר למעשה הדברים חופפים. זילות בשבועה בשם משהו חושפת זלזול פנימי בכבודו, וכן להיפך - מי שאינו ירא את ה' לא חש כלל להשבע בשמו.

29. קהלת ט', ב.

30. שבועות פ"ג מ"ח.

31. על פי גישת שיפמן הרואה בהם יהודים יראים לכל דבר.

32. גישה אנתרופוצנטרית היא גישה המעמידה את האדם במרכז.

33. כגון הגישות שהאלים היוונים הם לא אלי צדק אלא בעלי גחמות אישיות מרובות.

34. לתופעה זו אין מקבילה בהשתנות היחס לשבועה אצל חז"ל, מכיוון שה' הוא אלקי הצדק ואין חשש שהוא יתערב לרעה עקב 'בעיות כבוד'.

35. זהו תהליך מקביל, אם כי מסיבות שונות לתהליך שהתרחש אצלנו וכפי שהוכחנו לעיל.

36. עניין זה דומה למ"ש על האיסיים אך יש הבדל שהאיסיים מתרחקים מהגשמות בלבד ואילו הסטואאים מתרחקים גם מרגשות ומתכונות רוחניות פעילות אל עבר ניתוק וניכור פילוסופיים, אל דבקות במושכל בלבד. ואכמ"ל.

3. היחס לשבועות בעולם ההלכה³⁷

בעולם ההלכה משביעים בעלי דינים בלבד. אין מחייבים שופטים ועדים³⁸ בשבועה משום שהם עומדים בחזקת כשרות. על פי חז"ל אין חוששים לאוהב ושונא שיעידו עדות שקר³⁹. מצטרף כאן הכלל מסוגייתנו "חזקה - אין אדם חוטא ולא לו"⁴⁰.

במסכת שבועות⁴¹ מפרטים את הבעייתיות שבשבועה: היא מענישה גם את המרחב שמסביב לאדם, את משפחתו, ביתו, ואף כל העולם כולו.

כאשר משווה הגמ' שם את עונשה של השבועה לשאר עברות שגם בהן יש ענישה קבוצתית דורשת הגמ' כי בשאר עברות חייבת הסביבה על פי קרבתה ואך ורק אם היה בידם למחות. צדיקים לעולם לא נענשים. בשבועה נענשת הסביבה באופן רחב יותר, תמור יותר, וגם צדיקים נענשים.

ויש לחדד: ענישת הצדיקים מנוגדת לעיקרון שהצביעו עליו בסוגיה ההיא גופא - שלעולם לא יענש אדם על מה שאיננו קשור אליו לחלוטין.

וצ"ל שהשפעתה של השבועה וזילותה היא רחבה ביותר. ישנם דורות שבהם האמת נעדרת. כאשר אדם הוא אמיתי וחסר לו משהו, הוא מבחין בו וביכולתו להתמודד ולשנות. חוסר של אמת הינו גם חוסר בשיפוט וביכולת האבחנה.

דורות שבהם ישנה זילות בשבועה - וממילא נעדרות של האמת - יוצרים 'זיהום סביבתי': האמת נעדרת, וממילא אנשיה מועטים אם בכלל וגם הצדיקים נפגעים מפגע רע זה.

לכן הדגיש כל כך ר' קלונומוס קלמיש שפירא, האדמו"ר מפיאסצנא את האמתיות כתנאי לכניסה לחברייא הקדושה שרצה לייסד עבור הנוער:

שלא יהיה שקרן ורמאי, שקוע בשקריו... משא"כ האיש שהוא בעצם רמאי ושקרן מרמה את האחרים וגם את עצמו, על איש כזה שמעתי מכ"ק חותני מורי הרה"צ הק' זצלה"ה, שאמר בשם איזה צדיק זי"ע שאף לשוב אי אפשר לאיש כזה, מפני שגם תשובתו בשקר היא, כנ"ל שמרמה את עצמו, הוא יכול לדמות לו שבשעה אחת יעשה צדיק פועל ועושה, ובאמת לא צדיק ולא פעל ולא עשה מאומה.

(בני מחשבה טובה עמ' 10 אות ה')

וכן בספר המידות של ר' נחמן מברסלב, במידת האמת⁴².

37. זהו שלב נוסף לראש הפרק היחס לשבועה במהלך הדורות. ואף על פי כן ראינו לנכון לפצלו מטעמי סידור ונוחות.

38. גם בחלק גדול ממשפטי הקונטיננט אין משביעים עדים.

39. והדברים מפורשים במשנה סנהדרין פי"ג מ"ה - "אמר לו לא נחשדו ישראל על כך".

40. דף ה ע"ב.

41. דפים לח ע"ב "היכי משבעינן ליה" - לט ע"ב "מלמד שחלה שבועה על שניהם".

42. ספר המידות מידת האמת אות חי' (עמ' ג).

4. שבועות כמעשה בית דין

אין מקור מפורש בתורה לחיוב שבועה על ידי בית הדין. המקור הקרוב ביותר לכך נמצא בפרשת משפטים:

כי יתן איש אל רעהו פסך או כלים לשמור וגנב מבית האיש אם ימצא הגנב ישלם שנים: אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית אל האלהים אם לא שלח ידו במלאכת רעהו: על כל דבר פשע על שור על חמור על שֶׁה על שלמה על כל אבדה אשר יאמר כי הוא זה עד האלהים יבא דבר שניהם אשר ירשיען אלהים ישלם שנים לרעהו: ס
כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שֶׁה וכל בהמה לשמור ומת או נשבר או נשבה אין רָאָה: שבעת יהנה תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו במלאכת רעהו ולקח בעליו ולא ישלם: ואם גנב יגנב מעמו ישלם לבעליו: אם טרף יטרף יבאהו עד הטרפה לא ישלם: פ
(שמות כ"ב, ו-יב)

יש כאן שתי פרשיות שומרים רצופות שיש ביניהן שינוי בהלכות. בעקבות זאת קבעו חז"ל שיש כאן שני מקרים שונים: שומר חנם ושומר שכר. בפרשת שומר שכר מצוינת שבועת השומרים בפירוש. בפרשה הראשונה, של שומר חנם, מצוין רק "ונקרב בעל הבית אל האלהים (=הדיינים⁴³) אם לא שלח ידו במלאכת רעהו". חז"ל למדו⁴⁴ שמדובר בשבועה ומסתברים דבריהם:

ונקרב בעל הבית אל האלהים. שומע אני לשאול באורים ותומים, תלמוד לומר אשר ירשיעון אלהים, לא אמרתי אלא אלהים שהם מרשיעין. ונקרב בעל הבית אל האלהים, לשבועה. אתה אומר לשבועה, או אינו אלא בשבועה ושלא בשבועה. הרי אתה דן, נאמר כאן שליחות יד ונאמר להלן שליחות יד, מה להלן שבועה אף כאן שבועה...
(מכילתא דר"י, מס' דנזיקין משפטים פרשה טו)

מן המכילתא הזאת עולה שיש קשר מהותי בין שבועה לבין האורים והתומים, ויש קשר נוסף בין האלקים שבשמים לבית הדין בארץ המכונה גם הוא בשם אלהים. דומה שהקשר הזה מצביע על כך שלבית הדין יש כחות אלקיים⁴⁵ - והשבועה היא כלי בירור אלקי.

ג. מקור שבועת מודה במקצת

מן הפרשיות הללו אין מקור מפורש לשבועת מודה במקצת, אך ניתן ללמוד בדרך קרובה לפשט: "על כל דבר פשע" הרחבת פרשת השומרים למקרים בעלי עקרונות דומים.

נבהיר את הדמיון: בפרשת השומרים נשבעים כאשר מודים הצדדים בעצם המקרה, כלומר בהסכם השמירה, רק חלוקים או מסופקים בפרטים משמעותיים. לכן מסתבר לרבות ולומר שגם בעניינים אחרים שיש בהם הסכמה חלקית תהיה שבועה.

אך עדיין יש להעמיק ולברר מכיוון שהביטוי "כי הוא זה"⁴⁶, שמטרתו לאפיין את השבועה, הוא סתום. בירור ביטוי זה יוכל להוות עבורנו מפתח להבנה של מהותה של השבועה וממילא לבסס את זכותנו להרחיבה הלאה.

43. על פי חז"ל.

44. במכילתא המוצטטת לקמן.

45. וכן הבאנו כבר, במאמר מהותה של המוחזקות, בהערה 21 (עמ' 106), את דברי הרמב"ן בעניין עדים זוממים (דברים י"ט, י"ט), ועיי"ש.

46. פס' ח.

מצאנו שתי פרשנויות אפשריות לפסוק זה :

1. הפסוק מיוחס לנתבע האומר שה"הוא" אשר טען התובע הינו בס"ה "זה" ולא יותר. מכל מקום אין שלילה מוחלטת של דברי התובע. זהו תקדים קרוב לשבועת מודה במקצת.
2. הפסוק מיוחס לתובע האומר שה"הוא" - כלומר הדבר הנתבע, הינו "זה" - הדבר אשר טוען התובע. הנתבע איננו שולל את הסיפור מעיקרו, אך אומר שה"הוא" אינו "זה", אלא חפץ אחר⁴⁷.

על פי המכילתא דר"י, המקור לשבועת מודה במקצת הוא אכן הרחבת תחום החלות של שבועת השומרים. את דברי המכילתא על "כי הוא זה" יש להסביר על פי אחת מהפרשנויות דלעיל. דומה שזהו המקור לדברי ר' חייא בר יוסף במסכת בבא קמא⁴⁸ :

עירוב פרשיות כתוב כאן, וכי כתיב (שמות כ"ב) כי הוא זה - אמלוה הוא דכתיב.

ולפי דברינו אין צורך להבין את המונח "עירוב פרשיות" כפשוטו. המדובר הוא בפרשיה מורחבת אחת. עירוב פרשיות הוא מונח רטורי שמטרתו להסביר עניין זה בקצרה.

מונח זה "עירוב פרשיות כתוב כאן" הוא מיוחד⁴⁹ ומוזר. לאור זאת רבו פרשנויות הראשונים אליו, ונביאם כרגע בקצרה. לפני כן רק נביא את הסוגיה ממסכת בבא קמא - עליה דנים בראשונים :

ואמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן: הטוען טענת גנב בפקדון, אינו חייב עד שיכפור במקצת ויודה במקצת; מאי טעמא? דאמר קרא: (שמות כ"ב) כי הוא זה. ופליגא דר' חייא בר יוסף, דאמר ר' חייא בר יוסף: עירוב פרשיות כתוב כאן, וכי כתיב (שמות כ"ב) כי הוא זה - אמלוה הוא דכתיב. ומאי שנא מלוה? כדרכה, דאמר רבה: מפני מה אמרה תורה מודה במקצת הטענה ישבע? חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו, והאי בכלי בעי דנכפריה, והאי דלא כפריה - משום דאין אדם מעיז פניו, ובכלי בעי דלודי ליה, והאי דכפר ליה במקצת - סבר: אי מודינא ליה בכלייה תבע לי בכלייה, אישתמיט לי מיהא השתא אדהו לי זוזי ופרענא, הלכך רמא רחמנא שבועה עילויה כי היכי דלודי ליה בכלייה, וגבי מלוה הוא דאיכא למימר הכי, אבל גבי פקדון מעיז ומעיז.

(בבא קמא קו ע"ב - ק"ז ע"א)

1. שיטת רש"י

בד"ה "מפני מה" בא רש"י להסביר את הגמ' מדוע דווקא מודה במקצת הטענה ישבע, בניגוד לכופר הפטור משבועה :

מפני מה - ולא חשבו כמשיב אבידה לפטורו, שלא כפר בכולו.

מכאן שיש צורך לפוטרו. כלומר, ברירת המחדל היא שבועה, בכל מקרה שאין לגביו סיבות מיוחדות לפטור⁵⁰. הסיבה שבגללה היתה מחשבה לפטור את הכופר בכל של מלוה משבועה היא

47. דברים אלו העלה הרב אמנון דוקוב במהלך הלימוד בישיבה.

48. קז ע"א, מובא להלן.

49. ככל הידוע לנו זהו ביטוי ייחודי בכל הש"ס.

50. יש לשאול מה מקומה של שבועת היסת לפי רש"י.

שכיוון שכבר העיז, השבועה אינה אפקטיבית - "מיגו דחשיד אממונא חשיד אשבועתא"⁵¹. דין זה הוא דווקא במלווה לגביו יש חזקה שאינו מעיז פניו בפני בעל חובו⁵². נפקד יהיה פטור משבועה - "גבי פקדון מעיז ומעיז" - ואין בה תועלת עבורו.

הסיבה בגללה בסופו של דבר חייב מודה במקצת של הלוואה בשבועה היא "עירוב הפרשיות" אותו מפרש רש"י:

עירוב פרשיות - פסוק שהוא מפרשה אחרת נתערב בזו שאינו מקומו דהאי כי הוא זה באם כסף תלוה הוה ליה למכתביה דהתם קאי דאילו בהך פרשתא דפקדון בלא הודאה במקצת מחייב.

כלומר, ישנו מעבר של פסוק מפרשה לפרשה. לכן יש לפרשו כחלק מפרשיית "אם כסף"⁵³ - ולחייב את המודה במקצת שבועה.

נראה שדבריו נובעים מתפיסה מיסטית - כל התורה ניתנה בקודים, ורצף לוגי איננו חלק מתנאי כתיבתה⁵⁴. כתוצאה מכך, באמצעות הסברה ניתן לגלות את כוונתו האמתיות של בורא העולם.

תוס', בבבא קמא⁵⁵ מנסה לסנגר על רש"י, לטעון שעירוב הפרשיות הוא פונקציונלי, והפסוק שייך גם לפרשת שומרים וגם לפרשת מודה במקצת. לכן ניתן ללמוד ממנו דינים השייכים רק לשומרים, רק למודה במקצת, או לשניהם. מכל מקום זו אינה שיטת רש"י המשתקפת מתוך פירושו.

2. שיטות הרשב"א והריב"א

נביא את דברי הרשב"א:

והא דאמר אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו פי' בשם רש"י ז"ל... (מביא את דבריו)... ואינו מחוור דלעולם לא עקרין ליה לקרא לגמרי מפרשת שומריין דאיכתיב בה דא"כ למה לי דכתביה רחמנא התם ליכתיביה באם כסף תלוה, ועוד דהא ודאי אפי' בפקדון בטוען החזרתי או להד"מ (=לא היו דברים מעולם) כפירה והודאה בעינן וכופר בכל פטור וכדתנן... אלמא הודאה במקצת בעינן.

אלא הכי פי' אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו מפני שהוא יודע האמת כמוהו ואין החי יכול להכחיש את החי, וה"ה לפקדון בטוען להד"מ א"נ החזרתי, אבל בטוען בפקדון נאנס או נגנב אין צריך הודאת מקצת מפני שמעיו ומעיו לפי שאין הבעלים יודעים אם אומר אמת אם לאו,

והא דאמר ערוב פרשיות כתוב כאן וכי כתיב כי הוא זה אמלוה הוא דכתיב ה"פ כי כתיב כי הוא זה אטענת מלוה הוא דכתיב כלומר על טענה דשייכא במלוה דהיינו להד"מ א"נ החזרתי, אבל בטענת שומרים דהיינו נאנס או נגנב ונאבד אפי' כופר בכל כלומר שכלם נאנסו או נגנבו חייב.

51. בבא מציעא ע"ב.

52. שם ג ע"ב.

53. שמות כ"ב, כד.

54. זה מסביר גם את השימוש הנרחב שעושה רש"י בפירושו לתורה במתודה "אין מוקדם ומאוחר בתורה", כתיבה על פי סדר כרונולוגי גם היא קריטריון אנושי שלא אליו כפופה התורה האלקית.

55. ק"ז ע"ב ד"ה "עירוב פרשיות".

ועלה קא אתי' התם דאמר התם אמר ר' יוחנן הטוען טענת גנב בפקדון אינו חייב עד שיכפור במקצת ויודה במקצת ופליגא דר"ח בר יוסף דא"ר חייא בר יוסף ערוב פרשיות כתוב כאן וכי כתיב כי הוא זה אמלוה הוא דכתיב ואמרי' מ"ש מלוה כלומר מ"ש בטענת מלוה דחלקה תורה בין מודה מקצת לכופר בכל ומאי שנא פקדון דלא חלקה בו כדרכה דאמר דאין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו שיודע האמת כמוהו והילכך בפקדון דמעיז ומעיז אם איתא דכופר הכל פטור על כרחין מודה מקצת פטור דמשיב אבדה הוי אלא ע"כ בין מודה מקצת בין כופר בכל חייב דבר תורה דדילמא אמר בדדמי סבור שהוא אונס ואינו אונס, אבל במלוה אע"פ שכופר בכל פטור, מודה מקצת לאו משיב אבדה הוא כדרכה דאמר רבה אין אדם מעיז פניו בפני מי שיודע האמת כמוהו...

(רשב"א ג ע"א ד"ה "והא דאמר אין אדם מעיז", ור"ה "אלא")

לדעתו, בעניין ההעזה אין חילוק בין מלווה לפקדון בשניהם אינו מעיז לכפור בפני מי שיועד שמשקר. לכן כופר הכל פטור בכל מקרה.

לכן, השבועה דווקא בטענות שהצד השני לא יכול לדעת שמשקר בהם או בכאלו שאינו מעיז פנים בכל זאת, כלומר: בשומרים בטענת נאנסו שהרי המפקיד איננו יכול לדעת, ובמלווה כאשר מודה במקצת ומשתמט.

עירוב הפרשיות הוא בין הכפירה האופיינית של פקדון (=נאנסו), ובין הכפירה האופיינית, חלקית, במלווה (=החזרתי או להדי"מ). הרובד המשמעותי לשם חיוב השבועה אינו ההיסטוריה של המקרה (פקדון או הלוואה), אלא שאלת ההעזה שבכפירה.

וכן מפרש ריב"א:

...ונראה כפירוש ריב"א דמפרש כי כתיב כי הוא זה אמלוה הוא דכתיב והלכך בפקדון נמי לא מוקמינן ליה אלא בטענה דשייכא במלוה דהיינו בכפירה והודאה אבל טענת נאנסו לא והכי קאמר מאי שנא טענה דשייכא במלוה מטענת נאנסו ומסיק כדרכה וגבי מלוה הוא דאיכא למימר הכי כלומר בטענה דשייכא במלוה כגון כפירה והודאה דאין מעיז פניו לכפור במידי דידע בה חבריה אבל בפקדון כלומר טענה דשייכא בפקדון כגון נאנסו דלא ידע ביה חבריה מעיז ומעיז ומחייב בלא הודאה דאם כופר הכל היה פטור במקצת נמי יפטר במגו דאי בעי כפר הכל ומיהו בטענות כפירה אפילו במקום שיכול להעיז פטור דגזירת הכתוב היא...

(תוספות בבא קמא דף קז ע"א ד"ה "עירוב פרשיות")

אם כן, בעניין הפרשנות של עירוב הפרשיות:

שיטת הריב"א היא ש"כי הוא זה" במלווה דווקא והלימוד הוא הוספת הכפירה האופיינית של המלווה⁵⁶ לדין שבועת השומרים. מדובר בשני מקרים שונים שהושוו דיניהם.

ואילו לדעת הרשב"א הפסוק מרחיב את הפקדון ועוסק גם במלווה וגם בפקדון. מדובר במקרה אחד - בעיקרון אחד רחב. הרשב"א⁵⁷ מוסיף סיבה נוספת לחיוב השבועה בשומרים: כאשר טוען נאנסו יתכן שרק מעריך שהיה אונס אך לא היה. לכן צריך להשביע אותו.

56. בהודאה במקצת.

57. בהמשך דבריו שם (לא צוטט כדי לא להאריך).

3. שיטת רבנו תם

...ומפרש ר"ת דה"ק דכי כתיב כי הוא זה אמלוה נמי הוא דכתיב דבעינן הודאה בהדי שבועה דכפירה והכי נמי בעינן הודאה בהדי שבועה דנאנסו אבל כפירה לא בעינן בההיא דנאנסו ובאותו עניין דקאי כי הוא זה אמלוה קאי נמי אפקדון וכי היכי דמלוה מחייב אשתי פרות לתוך חדא דהודאה וחדא דכפירה מחייב נמי אפקדון אשתי פרות חדא דהודאה וחדא דנאנסו. (שם)

עירוב הפרשיות מלמד שהפרשה עוסקת גם בפקדון וגם במלוה, ומשווה לחלוטין בין דיני מלוה לדיני פקדון. שניהם צריכים כפירה במקצת והודאה במקצת.

בהמשך הדברים אומר תוספות שלדעת ר' חייא בר יוסף, כשם שמודה במקצת חייב מכיוון שיש הודאה ויש כפירה - כך גם כופר בפקדון יתחייב כשיש הודאה במקצת⁵⁸ וכפירה במקצת המאופיינת בפרשת שומרים⁵⁹. לדעת רמי בר חמא לעומת זאת, יש צורך גם בהודאה וכפירת להד"מ וגם בכפירת שומרים⁶⁰, משום ש"כי הוא זה" נאמר רק בפקדון - ומלמד אותנו שצריך הודאה, כפירה חזיתית. מכיוון ש"כי הוא זה" - שפירושו כפירה חזיתית - נאמר על פיקדון.

4. סיכום שיטות הראשונים בעניין היחס לשבועה

העולה מדברינו הוא שלשיטותיהם של רש"י, הריב"א והרשב"א לכאורה כל מקום שאינו בחזקת מעיז - חייב שבועה: בפקדון ובמודה במקצת.

רש"י סובר שבכל מקום חייב שבועה. במעיז אינו חייב בגלל שהשבועה איננה אפקטיבית שהרי "מיגו דחשיד אממונא חשיד אשבועתא". ככל הנראה סבר רש"י שבועה לכתחילה - ואין סיבה לצמצם בשבועות אלא במקרה שיש חשש ספציפי לשבועת שקר.

לדעת ריב"א בכל מקום שכופר בכל, פטור משבועה - גם במקרים שבהם אין העזה, כגון בפני בנו - משום גזרת הכתוב. אם ננתח שיטה זו נאמר שמצד הסברא היה צריך לחייב כופר בכל בשבועה, אלא שיש התערבות מצד שאיננו סברתי בעניין זה. צריך לומר שמצד ענייני הממונות היה ראוי לחייב שבועה בכל מקום, אלא שיש בכופר הכל אפקעתא - כנראה בגלל שיש עניין למעט בשבועות ולחייב רק במקרה שיש "קייס". צריך לומר ששיטת הריב"א היא שיש עניין לצמצם בשבועות. היינו ככתוב בקהלת.

שיטת ר"ת היא המצמצמת ביותר את חלות חיוב השבועה. לרמי בר חמא משביעים רק בתרחיש נדיר ומורכב, ולא בכל שומר או מודה במקצת. לרי' חייא בר יוסף יש רק שבועת מודה במקצת (כאשר כפר כפירה אופיינית לפקדון או למלוה).

נזכה לחוש ולראות כי ה' שומע כל שיג ושיח היוצא משפתותינו,

להיות אמיתיים, ולהכיר בערך מוצא פינו.

58. כגון: פשיעה.

59. כגון: מתה מחמת מלאכה.

60. כגון: נאנסו.